

Äidinkielen opetus

Aimo Turunen äidinkielen opetuksen kehittäjänä

Näinä päivinä 75 vuotta täyttävä professori Aimo Turunen on tehnyt huomionarvoisen päivätyön paitsi oppikoulun äidinkielen opettajana, äidinkielen opettajien kouluttajana, yliopiston opettajana ja kielen ja kulttuurin tutkijana myös äidinkielen opetuksen kehittäjänä. Tässä työssä hänen foorumeitaan ovat olleet Äidinkielen opettajain liiton toiminta, sen vuosikirjat, jo niitä ennen Virittäjä sekä tietenkin työ oppiaineen yliopettajana Tyttönormaalilyseossa. Seuraavassa koetan esitellä Aimo Turusen monipuolisen ja useissa kohdin urauurtavan työn luonnetta varsinkin hänen oman tuotantonsa ja omien lausumiensa pohjalta. Tuo työ on johtanut siihen, että äidinkielen opetuksen keskeisten alojen tavoitteet ovat muotoutuneet nykyisiksi, ja työn merkitys tuntuu yhä selkeänä linjojen pysyvyytenä.

Aimo Turusen opettajantyötä on Sepo Suhonen lyhyesti valaissut tämän Virittäjän vihkon alkuun painetussa artikkelissaan. Tässä sopii vielä mainita muutama seikka. Turunen oli ylioppilastutkintolautakunnan äidinkielen jaoksen jäsen vuodesta 1960 ja puheenjohtaja vuosina 1974–81. Äidinkielen opettajain liiton hallitukseen hän tuli liittoa perustettaessa 1948; hän toimi liiton puheenjohtajana 1954–60, ja hänet kutsuttiin liiton kunniajäseneksi 1967. Hän toimitti vuonna 1952 perustetun Äidin-

kielen opettajain liiton vuosikirjan osat I–VIII (1952–60).

Jo Turusen lukuisat artikkelit osoittavat hänen kehittäelytyönsä ulottuneen kaikille äidinkielen opetuksen alueille. Maltillisena kehittäjänä ja kiihottomana kriitikkona hän on saanut ajamansa uudistukset pian toteutumaan. Hänen merkityksensä on myös siinä, että hän on vakiinnuttanut käytännön työhön sellaisia yhä opetuksen ohjeiksi sopivia periaatteita ja ohjeita, joita muuttamat hänen edeltäjänsä ovat artikkeleissaan tai esitelmissään esittäneet. Kokonaan uuden näkemyksen äidinkielen opetuksen lähtökohdista Aimo Turunen toi 1956 kunnallisten keskikoulujen opetussuunnitelmaan, kun opetuksen perustaksi otettiin kielen viestinnällinen luonne.

Lisäksi Aimo Turunen on julkaissut useita oppikirjoja oppi- ja kansakouluja varten. Vuonna 1962 ilmestyi kansakoulun äidinkielen kielioppi *Sanan taito I* ja sen toinen osa vuonna 1964. Vuonna 1967 valmistui keskikouluja varten *Äidinkielen kielioppi*. Vuodelta 1973 on lukion kirjoittamisen opetusta palveleva tyylioppi *Sanomisen taito*. Lukukirjasarjan *Keskikoulun lukukirja 1–5* Aimo Turunen toimitti yhdessä Maunu Niinistön ja Aulis Ojajärven kanssa. Yhteistyössä näiden ja Kirsi Kunnaksen kanssa syntyi kansakouluja varten *Aikamme lukukirja -sarja*, jonka uudessa laitoksessa oli mukana Maija Larmola. Lukukirjoihin liittyy opetusvihjekirja ja run-

Äidinkielen opetus

saasti oppilastehtäviä. Ylioppilastutkintolautakunnan työstä lähti liikkeelle vuosittaisen Valioaineita-kirjan toimittajaksi ryhtyminen. Sarjaa Aimo Turunen toimitti lähes koko kuusikymmenluvun.

Ohjausta opettajan työhön

Äidinkielen opettajan ja yleensäkin opettajan tehtävää Aimo Turunen on opettajankouluttajan roolissaan tarkastellut usein. Artikkelissa »Oppilaiden aktiivisuuden herättämisestä ja vireilläpidosta äidinkielen opetuksessa» hän toteaa:

Vain nöyrästi itseään, omaa käyttäytymistään ja omia työtapojaan tutkimalla opettaja voi päästä myönteisen kehityksen tielle.

Ja hän jatkaa:

Ammattitaitoa sen sijaan voi helpommin parantaa, ja sekin auttaa paljon. Avuttomuus ja neuvottomuus, jotka ovat työrauhan rikkoutumisen tavallisimpia aiheuttajia, vähenevät, kun opettaja oppii hyvin hallitsemaan ainettaan, kehittyy vaihtelevien ja tehoavien opetusmenetelmien joustavaan käyttöön ja siten saavuttaa sellaisen valmiuden, joka suo hänelle mahdollisuudet sopeutua nopeasti erilaisiin opetustilanteisiin.

Opettajan ammattitaidon perusedellytyksiä on opetettavan alan hyvä hallinta, joka varsinkin silloin, kun on kysymyksessä niin monipuolinen opetusaine kuin äidinkieli, vaatii sangan paljon erilaista tietoa ja taitoa ja sen käytäntöön soveltamisen kykyä. Koko koulun vaatimukset huomioon ottaen tuntuu toisinaan siltä, kuin jo tässä suhteessa täydellisen ammattitaidon saavuttaminen olisi yhden ihmisen mahdollisuuksien ulkopuolella: kieliopin ja kielen opettaminen etenkin yläasteella vaatii, paitsi teoreettista tietoa, loogista ajatuskykyä, jonka perusteella kulloinkin käytännössä esille tulevat seikat on ratkaistava, kirjallisuuden ja runouden opetus taas edellyttää runsaan asiantuntemuksen ja jatkuvan kirjallisuuden harrastuksen ohella varsin hioutunutta esteetti-

syyden tajua, ainekirjoituksen ohjaus laajaa yleissivistystä, hyvin kouliintunutta asiayhteyksien havaitsemista ja valpasta arvostelukykyä, samalla kun opettajan muodontajun tulee olla kehittynyt, ja vihdoin suullisen esityksen ja ennen kaikkea lausunnon opetus on eräissä suhteissa lähellä esittävän taiteilijan työtä. Samassa opettajan persoonassa kuitenkin vain harvoin kaikki nämä puolet ovat tasaisesti kehittyneitä, sillä toisaalta teoreettisuus, toisaalta esteettisyyden taju eivät aina ole saman henkilön ominaisuuksia. Kun aineenhallintaa edellyttävien persoonallisuuden tyyppisuuntausten lisäksi opetustyössä tarvitaan käytännöllistä järjestelytaitoa ja oppilaiden kanssa toimittaessa sosiaalisia kykyjä, vain varsin monipuolisesti kehittynyt, vireä henkilö voi runsain määrin täyttää opettajalle asetettavat vaatimukset. Käytännössä usein onkin niin, että opettajan taitavuus ilmenee voimakkaimpana juuri sillä alalla, mikä on hänen omimpansa, mutta kiinteä ja määrätietoinen pyrkimys auttaa häntä hyvin selviytymään myös muista tehtävistä. Vankka asiantuntemus tai pitkälle kehitetty taito voi opettajalle niinkuin kenelle tahansa muullekin tulla vain järjestelmällisen kiinnostuksen ja työnteon tuloksena, ja tämä kestävä innostuneisuus heijastuu myös ympäristöön. Opettajasta se usein tarttuu oppilaisiin, joiden työn tuloksissa siitä alkaa näkyä merkkejä. Opettajaksi ei pitäisi ryhtyäkään, ellei oma opetusala joko kokonaisuudessaan tai jokin siihen kuuluva erikoishaarautuma samalla sisällä kestävä harrastuksen kohdetta, sillä juuri harrastus on henkisen aktiivisuuden lähtökohtana. (ÄOL:n vk. VII, 1959, s. 84–85.)

Samana artikkelin lopussa hän kiteyttää:

Hyvälle opetukselle on tunnusomaista vireä ja pakoton työhenki. Jos opettaja onnistuu sen luomaan oppilaisiinsa, hänen työskentelyllään on kestävät edellytykset. Opetuksen pahimmat vaarat, järjestyksen puute ja luokan häiriötilat, kokonaan poistuvat, ja työssä saavutetaan hyviä tuloksia näennäisen vaivattomasti, jopa iloisesti toimien. Erityisesti sellaisella ope-

Äidinkielen opetus

tuksen alalla kuin äidinkielessä, jossa vapaa harrastuneisuus on menestyksellisen oppimisen välttämätön lähtökohta, opettajan on tehtävä kaikkensa saadakseen opetettavat luokat ja niiden yksityiset oppilaat oma-aloitteisesti ja omatoimisesti ponnistamaan voimiaan. Juuri oppilaat itse tästä hyötyvät rakentaessaan sisäistä minäänsä tulevaisuuden toimintaa varten. (Mts. 98.)

Kielen opetuksen elävyyttä

Kieliopin ja kielitiedon opetuksen alalla Aimo Turunen on esittänyt uraauurtavan vaatimuksen: opetusta on ala-asteelta lähtien rikastettava elävällä, oppilaiden oman kielitaustankin huomioon ottaen kielimateriaalilla ja myös siten, että kieliopista ei opeteta esim. pelkkiä muotokategorioita vaan kielen systemaattinen opiskelu liitetään apuneuvoksi kielenkäyttötaidon oppimiseen. Tämä tapa omaksuttiin varsin pian yleisesti, ja nykyisin se tuntuu itsestään selvältä. Tästä Aimo Turunen kirjoittaa näin (artikkelissaan »Elävä kieli kielenopetuksemme perustaksi»):

Koulutyön kannalta on pidettävä erittäin tärkeänä oppilaiden kyllin yksityiskohtaista perehdyttämistä yleiskielioipilliseen tietoon, sillä samalla kun siitä hyötyy äidinkielen opetus, se myös helpottaa vieraiden kielten oppimista. On selvää, mitä tässä suhteessa merkitsee esim. sanaluokkien, taivutusmuotojen, lauseenjäsenten ja erilaisten lauseiden varma tunteminen. Kieliopin opetuksen tavoitteissa ei tältä kohden lienekään mitään tinkimistä. Ahtaasti tähän tyytyessään äidinkielen opetus kielen kannalta antaa kuitenkin vähemmän kuin siltä kohtuullisesti voi odottaa. Sen vuoksi on tehtävää pyritty laajentamaan siten, että koulun tulisi antaa oppilaillelensa varsin monipuolinen ja selväpiirteinen käsitys kielestä, sen elämästä ja sen ominaisuusteesta sekä määrätietoisesti osoittaa kielessä vallitseva rikkauts. Kielioppiin liittyy tällöin myös

kielihistoriaa, äänneilmioiden ja sanaston tarkastelua ja selvittelyä, tyylioppia ym. Vertailut oppilaiden tuntemien vieraiden kielten vastaaviin ilmiöihin, muotoihin, sanoihin ja sanontoihin ovat kiinnostavia, ja niiden vaikutuksesta kieliopin opetus saa yleissivistävän leiman. Sanaston opetuksessa on tilaisuus etymologisiin ja merkitysoipillisiin havaintoihin sekä sanojen ja niiden ilmaisemien asiain ja käsitteiden keskinäisen suhteen selvittelyyn. Näin äidinkielen opetus luo valoa inhimillisen kehityksen historiaan ja avaa näköaloja sekä yhteiskunnallisen että yksilöllisen elämän ilmiöihin.

Tällainen avartunut käsitys kieliopin ja kielen opetuksesta on meillä esitetty jo vuosikymmeniä sitten, ja sitä on monessa yhteydessä yhä uudelleen tähdennetty. Kuitenkaan opetus ei liene vielä entisiltä uriltansa yleisesti laajentunut, koska yhä esiintyy tietoja kieliopin kaavamaisesta päähänpäänttäämisestä ja elämälle vieraasta yksitoikkoisuudesta. Parannuksen aikaansaamiseksi opetus olisi hahmoteltava sellaiseksi, että siinä voitaisiin ottaa huomioon työn erilaiset tavoitteet. Kaavamaisuuden tilalle olisi saatava elävää vaihtelua, jolloin oppilaiden ainetta kohtaan tuntema mielenkiinto kasvaisi. Opetuksen elävöittäminen ja rikastuttaminen on täten ennen kaikkea metodinen kysymys. (ÄOL:n vk. II, 1954, s. 65–66.)

Turusen oppi- ja harjoituskirjat toteuttavat näitä tavoitteita hyviksi toimintamalleiksi opettajille. Lukion tyylioppi Sanomisen taito taas integroi taitavasti kielen struktuurin tarkastelun kirjoittamisen taidon kehittämisen metodiin. Turunen erottaa kielen tarkastelusta viisi puolta: sanatajun, lausetajun, rakennetajun ja kappaleiden jäsentelytajan sekä tyyli-tajun, nykyisemmin sanoen kielellisen ilmaisukyvyn. Niistä hän rakentaa yhtenäisen portaikon.

Kaikki tähtää käytännöllisesti oppilaan oman ilmaisutaidon kehittämiseen ja lähtee siitä, että opettaja tuntee oppilaiden kotikielen ja ikäkausittaiset perustaidot.

Äidinkielen opetus

Kalevalan opetuksen teesit

Kalevalan opetusta käsittelevässä Viritäjän artikkelissa (Vir. 1948 s. 330—331) Turunen esittää Kalevalan opetuksen tehtävät ja tavoitteet näin:

1. Kalevalaan tutustutaan esteettisesti, psykologisesti ja eettisesti antoisana kaunokirjallisenä teoksena. Yleissivistykseen kuuluu sen juonen perusteellinen tuntemus. Siitä on syytä osata ulkoa valittuja kohtia. Lönnrotin osuus Kalevalan koostajana on selitettävä.

2. Runojen taustaksi on tarkasteltava muinaista maailmankuvaa ja mytologiaa.

3. Myös kansatieteen, arkeologian ja historian esittämää entisajan elämää on selostettava, mutta on muistettava, että Kalevala ei ole näiden tieteiden oppikirja.

4. Kielitieteelliset selitykset ovat tarpeen, mikäli ne edistävät teoksen ymmärtämistä.

5. Kalevalan merkitystä kansallisen elämämme ja kulttuurimme kulmakivenä on sopivissa yhteyksissä tähdennettävä viittaamalla mm. tieteen, taiteen ja kirjallisuuden saavutuksiin, joita kalevalais-kansalliselta pohjalta on noussut. Eepoksen arvon tajuaminen on omiaan herättämään harrastusta sitä kohtaan.

Teesien taustana on todennäköisesti E. A. Saarimaan jo v. 1934 esittämä häätähuuhto siitä, miten huonoksi Kalevalan opetus on monin paikoin päässyt: tunteilla luetaan ensin »jämaten ja höristen» valmistautumatta runoa ääneen, sitten opettaja yhtä valmistautumatta »jaarittaa» selviöitä ja kyselee vielä ilmeisempiä selviöitä. Teesien pohjalta artikkelissa ohjataan opettaja asiantuntemustaan lisäämällä yhdistämään opetukseensa tutkimuksen herättämiä näkökulmia. Asiantuntemus auttaa löytämään kauniin ja olennaiseen keskittyvän opetustavan, selkeyden ja eräänlaisen helpoudenkin.

Oppikoulun pääsyttökinto ja ylioppilastutkinto

Tärkeä vaihe äidinkielen aseman vankentumisessa kouluissa oli oppikoulun pääsyttökintoon uudistaminen. Tuossa työssä Aimo Turunen oli keskeisiä vaikuttajia toimiessaan pääsyttökintotoimikunnan sihteerinä vuosina 1955—65. Pääsyttökinto järjestettiin valtakunnalliseksi; siihen tuli kolme erilaista kielenkäytön koetta: sanelukirjoitus, aine ja toistamiskoe, joiden suunnittelussa ja laadinnassa toisin kuin ennen otettiin huomioon psykologian anti.

Ylioppilastutkinnon äidinkielen kokeen kehittäjänä Aimo Turunen on ollut merkittävä auktoriteetti. 1950-luvun sallivan ja esteettisiä arvoja keskeisesti korostavan linjan oheen Turunen ajoi asiakirjoittamisen linjaa:

Tarkoituksenmukaisempaa olisikin ohjata taiteelliset pyrkimykset koulun ja teinikunnan lehteen sekä nuorisojulkaisuihin, joita nykyisin ilmestyy kyllin runsaasti kykyjen esille tuomiseen. Pääasiallisesti asia-aineisiin ja normaaleihin vapaa-aineisiin rajoittunut ainekirjoitus sen sijaan on taito, jota kouluopetus voi systemaattisesti kehittää. Oppilaan luontainen ilmaisu- ja lahjakkuus on tällöinkin arvokas, opetusta helpottava lähtökohta, jonka merkitystä ei sovi vähöksyä, mutta hyvin suunniteltu ja taitavasti suoritettu opetus on sittenkin perusta, jonka varaan koulujen on kaikissa olosuhteissa rakennettava. Asia-aineen puolesta puhuu myös oppikoulun tehtävä perustan luojana korkeakouluopinnoille. Kaikki opiskelussa vaadittavat kirjalliset suoritukset ja opinnäytteet vaativat asiallista kielenkäyttöä, ja sitä vaativat myös käytännön elämän enimmäkseen tarpeet. ÄOL:n vk. IX, 1961, s. 132—133.)

Asiatekstin esinnostamisen syitä olivat myös kokeilaiden määrän hyvin nopea kasvu ja toisaalta opettajien epätietoisuus yhteisistä tavoitteista.

Osoitus siitä, että Aimo Turunen on ollut kaikissa oppilainin kohdistuvissa

Äidinkielen opetus

vaatimuksissaan salliva ja kohtuullinen, on hänen ansiostaan aikaansaatu äidinkielen kokeen toinen suorituskerta, jonka avulla vältettiin kertasuorituksen hermopaineesta johtuneet epäonnistumiset. Vuodelta 1974 peräisin olevat äidinkielen kokeen erikoisohjeet ovat hyvin suurelta osin Aimo Turusen aikaansaannosta. Nuo konkreettiset ohjeet ovat vielä voimassa; uudet saataneen käyttöön kevään 1988 koetta varten.

Modernin äidinkielen opetuksen kehittäjä

Aimo Turunen siirtyi jo viisikymmenluvulla koulumaailmasta yliopistomieheksi. Sitä ennen hän kuitenkin ehti aukoa selkeät urat uudennlaiselle äidinkielen opetukselle. Hänen Tyttönormaalilyseossa ja Helsingin yliopistossa kouluttamansa äidinkielen opettajat muistavat vapaamielisen, kaikkiin kokeiluihin valmiin ohjaajan, monipuolisen luennoitsijan ja oppiaineen sisältöihin ohjaavan opettajan. Aimo Turusen luentojen laajat assosiaatiot ja rikas kulttuurisisältö ovat opastaneet monta äidinkielen opiskelijaa huomaamaan, kuinka tärkeää opettajalle on toisaalta alan asiantunteva hallinta, toisaalta suvaitsevuus opastuksessa kielen taitoihin.

RISTO KAIPAINEN